

נזיר, פרק שביעי 'כהן גדול' (דפים: ג-נב)

הערות ובאורים בפשט

(ג.) 'אמר ר' יוסי: יאמרו מאיר שכב, יהודה כעס, יוסי שתק – תורה מה תהא עליה... – יש לפרש בדרך זו: התלמידים ששמעו את קושית רבי יהודה, לא ידחו דברי רבי מאיר, באמרם, רבי מאיר שכב, ואילו היה בחיים, היה מיישב דבריו, והיות ורבי יהודה כעס ונעלם ממנו הישוב, לכן גם נתעלם ממנו ישוב הקושיא, אך רבי יוסי ששתק ולא השיב, והרי הוא לא כעס, אם כן, תורה – של רבי מאיר – מה תהא עליה – כי יאמרו התלמידים שדבריו נסתרו. (בן יהודע)

(ג.) '... ואי סלקא דעתך עד לכלב, אפילו בחמה נמי? אימת ממחי ליה – בתר דאסרוה בחמה, כיון דאסרח הוה ליה עפר' – פרשו הראשונים ז"ל, שההנחה בשאלת הגמרא היתה שאינו נפסל מאכילת כלב, ובתירוץ אמרו שכיון שהמחה בחמה, הרי נפסל מאכילת כלב ולכן טהור, מה שאין כן בנצל רגיל, שראוי הוא עדיין לכלב.

ובדרך אחרת פירש רבי מאיר שמחה הכהן מדוונינסק (בחידישו על הש"ס), שכוונת הגמרא לומר, הואיל וטומאת 'נצל' היא מדין לעצמו, ולא מדין 'טומאת בשר', אלא שם טומאה חדש, הואיל וכן, כיון שטרם נימוח ונעשה לנצל, כבר נסרח בחמה, מעולם לא חל שם 'נצל' עליו. שגם הסובר 'עד לכלב', מודה שאם מעיקרו לא היה ראוי לאדם, לא חלה עליו טומאה, שלא נחלקו אלא כשהיה ראוי וכבר חלה עליו טומאה, אם הטומאה פוקעת כשיפסל לאכילת אדם או לכלב. (יש להעיר, שהרי כל נצל דבהמה אינו ראוי לאדם, כמוש"כ הראשונים, ולעולם כשחל עליו שם נצל, כבר לא היה ראוי, ומאי אכפת לן שלא קדם סירווחו למיחוי. וצ"ל דס"ל דבתחילת היותו נצל ראוי הוא עדיין).

והגר"ח ז"ל פירש את תירוץ הגמרא (ב'חידישו הגר"ח על הש"ס') לדעת הרמב"ם, שאמנם אין חילוק בין נצל בהמה לנצל עוף שהמחה בחמה, שניהם נפסלים מאכילת כלב, אלא שדין טומאת נבלת-עוף-טהור, שמטמא בבית הבליעה, שונה, שתלוי הוא בדין 'אכילה', (כדמבואר בחולין ק: ובעוד מקומות, לענין נבלת עוף טמא, שאינה מטמאה. וכן מוכח מדבעינן אכילה כדי אכילת פרס, ומדבעינן לימוד מיוחד על 'המחה וגמעי'), וכיון שלענין דין אכילה, אין בו איסור כשנפסל מאכילת כלב, כי כמוהו כעפר, ממילא גם אינו מטמא, מה שאין כן בנצל של בהמה, שאינו תלוי בדין אכילה.

ובזה יישב את פסקי הרמב"ם (הל' אבות הטומאה א, יג; ג, יא) שלענין נצל דבהמה פסק 'ספק טמא' ולענין נצל דעוף פסק לטהר. (וע"ש בכס"מ ובמל"מ) – ולהאמור ניחא, שהבין הרמב"ם שלתירוץ הגמרא, חלוק דין נצל בהמה מנצל עוף, כמבואר. (ובשו"ת אגרות משה – קדשים-טהרות, כח – פירש הסוגיא בדרך אחרת, ויישב בכך את שיטת הרמב"ם, ע"ש ובסימנים שלאחר מכן באריכות).

(נא.) 'בעי חזקיה: שער העומד לגלח, צפורן העומד ליגזז מאי, מי אמרינן כל העומד ליגזז כגזוז דמי, או דלמא השתא מיהא הא מחוברין' – יש שכתבו שעתה שמת אין השער עומד ליגזז, אך היות ובחייך היה עומד ליגזז, שמא לא חל בו דין 'רקב'. ובוה מוכן שאינו תולה את השאלה במחלוקת הנודעת של 'כל העומד ליגזז'. (באר משה). אך יש שכתבו שגם עתה עומד השער להגזז, כפי שמוכח בכמה מקומות שהיו גוזזין שערותיו של המת. (סדרי טהרות. וראה עוד בענין זה בפרוש 'ארוי הלבנון').

(נא.) 'בעי רבי ירמיה: רקב הבא מן העקב מהו?... תא שמע דתני ר' נתן ברבי אושעיא, רקב הבא משני מתים טמא. ואי סלקא דעתך הבא מן העקב לא, זיל הכא דלמא דרך עקב קאתי והכא דלמא דרך עקב קאתי?' – יש לתמוה למה מקשה משני מתים ולא ממת אחד, שמא אותו רקב מן העקב הוא, ועל כרחנו לומר, שלפי שני צדדי הספק, הבא מן העקב אינו נעשה גלגלים, ואם כן, מה שאלת הגמרא משני מתים, שמא יש 'מלא תרווד' ללא רקב העקב, או שנשאר העקב בשלמות ולא נרקב?
ויש לומר, שודאי פשוט לו שאינו נעשה גלגלים, והספק היה רק לענין צירוף, ולזה הוא פושט, שאם אינו מצטרף, הדין נותן שעקב של מת אחר ייעשה כגלגלים לזה, שהרי אינו גופו, ודינו כשאר עפר לענין המת השני. (חזון איש כב,מ. וע' בשאר מפרשים דרך אחרת).

(נב.) 'אמר רב שמעיה, כי בעינן שיעורא, דבדלא הויא כעדשה לא מטמא, דלא נפלה בה נשמה, אבל נפלה בה נשמה לא. תיבעי לך' – יש לפרש על פי מה שהוכיח הגר"ח, ששני דיני 'בריה' הם; א. כל דבר שהוא שלם כברייתו – אינו בטל. ודין זה שייך בכל דבר, לאו דוקא בדבר שיש בו נשמה, כגון גיד שלם או פרי וכדומה. בסוג זה, לא היה ספק כלל שאם נחסר, שוב אין זה 'כברייתו' ואין לוקין עליו. ב. דין 'בריית נשמה' – כל דבר שיש בו חיות, הרי הוא חשוב ולוקין עליו. ועל זה נסתפקו אם נחסר ועדיין יכול לחיות.
וזה באור דחיית הגמרא, שהשיעור של 'כעדשה' בטומאת שרץ, הוא לפי ברייתו של החומט, טרם היותו 'בריית נשמה', ולכן שם חסרון כל שהוא פוגם, אך ב'בריית נשמה' עדיין יש להסתפק. (מ'חידושי הגר"ח על הש"ס. וע"ע בחידושי רמ"ש).

סיכומי שיטות

לקט הלכות בענין טומאת 'רקב'
הרקב – הוא ה'עפר' הנשאר מהמת לאחר שנרקב, אחר שאבדה ממנו כל לחותו. (פרוש המשניות לרמב"ם כאן ובעדיות 1). והכוונה, שכל זמן שיש עדין לחות, הוא בכלל 'נצל'. ואם מעורב 'נצל' ב'רקב' צריך שיהא כזית נצל או מלא תרווד רקב, ואינם מצטרפים. (חזו"א אהלות כב,מא)
הרקב מטמא באהל ובמשא, אך לא בטומאת מגע, לפי שאינו נוגע בכולו. ושיעור תרווד הלכה למשה מסיני. (חולין קכה: וע' תוס' הרא"ש נדה כו.)

אין דרושים תנאי 'קבורה' לענין טומאת רקב [כמו שמצריכים כן לענין דין 'תבוסה' ו'עפר קברות'].
(חזו"א אהלות כב,מא)

הגבלות רבות ותנאים מיוחדים, נאמרו בדין 'רקב':
אין המת מטמא ברקב אלא כשלא הרקיב עמו שום דבר אחר. ולכן אינו מטמא אלא מת שנקבר ערום בארון של שיש או על גבי רצפת אבנים. ואפילו אם ידוע שיש בכדי 'מלא תרווד' ברקב המת לבדו, כל שמעורב עם אחר – אינו מטמא, (וזה מה שאמרו שאותו רקב אחר נעשה לו 'גלגלים'). (עפ"י התוס' כאן והר"ש באהלות ב,ב. וע"ש בפרוש הגר"א ובחזו"א אהלות כא,ב).
נתערב עם הרקב, לאחר שנעשה רקב, עפר קברות – חכמים מטמאין ורבי שמעון מטהר (אהלות ב,ב נדה כז:).

נסתפקו בגמרא בכמה ספקות, לענין דברים מסוימים שהרקיבו עם המת, אם נעשו לו 'גלגלים' – שער העומד לגלח; צפרנים העומדות ליגזז; עור המת (ע' בחידושי רבנו פרץ); עובר במעי אשה; שכ"ז במעי אשה; פרש שבגוף – והרמב"ם השמיט כל זה, ומשמע שסובר שכל אלו אינם נעשים 'גלגלים' לטהר את הרקב המת. (כנראה פסק כרב שמואל בר אחא ששאל 'היכי משכחת לה', משמע שסובר שאינם נעשים גלגלים). (חזון איש אהלות כב,מב)

מבואר מסוגיית הגמרא, שמת שנקבר בשלמות, גם אם הרקיב מקצתו, ואפילו אבר אחד בלבד, כל שהרקיבו בשר גידים ועצמות – הרי הרקב טמא, ב'כמלא תרווד'. (אחרונים. וע' בשו"ת שרידי אש ח"ב קכה, כו, שעיקר ההלכה נאמרה בהרקיב כולו, והשיג עליו החזו"א – מובא שם ובסו"ס חזו"א טהרות. אמנם החזו"א גופיה העיר במק"א (אהלות כב,מ) שמשמע מדברי הרמב"ם שאין רקב מטמא אלא בשהרקיב כולו, וכתב שאפשר שדעתו בפשט 'מת שחסר' – שחסר בקרב ממנו, שלא נרקב כולו).
ואפילו לא לקח 'מלא תרווד' אלא מרקב הבשר לבדו או מהגידים לבדם או מהעצמות – טמא. (חידושי ר' מאיר שמחה. וכ"כ בסדרי טהרה וכן מטו בשם הגר"י).
אך אם לא הרקיבו בשר גידים ועצמות – אין הרקב מטמא. (גמרא)

מת שחסר – אין לו רקב. (גמרא)
שיעור החסרון – בתלמוד ירושלמי משמע שדוקא בשנחסר אבר שעושה אותו טריפה בחסרונו, כגון מארכובה ולמעלה, אולם ברמב"ם (נזירות ז,ב) משמע שאפילו נחסר כל שהוא – טהור. ולכן כתב שאין טומאת רקב בהרוג, כיון שנחסר דמו. (בחזו"א (אהלות כב,מב) תמה על מקור פסק הרמב"ם. וכתב המאירי שתלמוד דידן חולק על הירושלמי, ובמרומי שדה פירש שראיתו מלעיל מג: וא"ש שיטת הרמב"ם. וכן היא שיטת 'המפרש', שחסרון כל שהוא במת – מטהר).
(ואם אותו אבר שנחתך, נקבר עם המת והרקיב, האם ובאילו אופנים נעשה לו גלגלין – ע' בחזו"א שם שהאריך בפרטי הדברים).

מי שנחתך ממנו אבר בחייו – יש דין 'רקב' בגופו לאחר שמת. (חידושי ר' מאיר שמחה).
והחזון איש כתב (שם ז) שאבר שנתלש מחיים והרקיב, ואחר כך מת והרקיב כולו, גם אם נקבר אותו אבר עם המת, אין בו דין רקב, וכן המת כולו – הרי הוא חסר. וספק הגמרא אינו אלא כשהרקיב מקצת מגופו בעודו חי, ואח"כ מת.
אמנם, אבר שקברוהו תחילה עם המת – יש בו תורת רקב ונקרא מת שלם. וכן מת שנחתך ממנו אבר והרקיב כולו עמו – טמא. (חזו"א שם וע"ש סקמ"ב כמה צדדים. שרידי אש ח"ב קכה,כב. וע' בחי' רבנו פרץ כאן ובשאר מפרשים).

עזר מציון

ציונים, מראי מקום וראשי פרקים – לתוספת עיון

(ג.) 'נצל' – האחרונים הוכיחו שנצל מטמא בשם טומאה לעצמו, ולא מדין 'בשר' (ראה לעיל. ובאג"מ המובא שם). ולא נאמרה הלכה זו אלא לענין טומאה ולא לענין דיני 'אכילה' (ע"ש). ודנו אם נצל מטמא גם במשא או רק במגע – ע' בחזון איש עוקצין סו"י א שלא הכריע (וודאי לא נסתפק אלא בנצל של בהמה, אבל נצל אדם – הלא מפורש במשנה שמתמא במשא. ולא עיינתי בטעם החילוק).

(ג.) 'אלא למאן דאמר טומאה חמורה עד לכלב מאי איכא למימר' – מבואר בגמרא שנבלת-עוף-טהור שנפסלה מאכילת אדם, מטמאה לדעת הסובר 'טומאה חמורה עד לכלב'. והקשו המפרשים הרי אין זה כדרך אכילה, והרי אמרו במנחות (ע) שנבלת עוף טהור אינה מטמאה כשאוכלוה שלא כדרך, כגון ביצי נבלת עוף טהור שאכלן בעודן תלויין בעוף? (ע' מנחת חינוך קסא; קרן אורה כאן; חזון איש טבול יום ד, בהוספה, סק"ד; באור הגרי"פ לספר המצוות לרס"ג, ח"ב עמ' 183). ויש לומר שבכך שאכלה, הגם שאינה ראויה לאכילה, הרי האדם 'אחשביה' לאכילתו, מה שאין שייך לומר כן בגמרא במנחות, ששם היה שינוי בצורת מעשה האכילה, ולא משום אי-הראויות של המאכל, ולא שייך סברת 'אחשביה' בכגון זה. (בית ישי כג, הערה ז. ובזה יישב קושית הנוב"י או"ח קטו) ובעצם הגדרת טומאת-נבלת-עוף-טהור האריכו האחרונים, אם 'טומאת מגע' היא או 'טומאת אכילה' – ע' חדושי הגר"ח על הרמב"ם הל' אבות הטומאות ג, א; אתון דאורייתא א. וע' בקר"א כאן.

(ג.) 'תנן כל הניצוק טהור, חוץ מדבש הזיפים והצפיחית. בית שמאי אומרים אף המקפה של גריסין ושל פול, מפני שהיא סולדת לאחוריה. בעי רמי בר חמא: יש ניצוק לאוכלין או אין ניצוק לאוכלין, מי אמרינן משום דאית בהו רירי...' – יש לעיין אם מה שאמרו 'מפני שהיא סולדת לאחוריה', הכוונה שלכן אותה טיפה שחזרה, מטמאה. או שמא הסלידה לאחור מהוה סימן להחשבת הדבר כדבוק ומחובר.

ונפקא מינה: האם הטומאה חלה מיד כשנגעה או רק כאשר יפסיק את הקילוח ויחזור לאחור. וכן, אם הפסיק את הניצוק בחפץ רחב, שלא חזרה טיפה לאחור. וכן נפקא מינה בשהכלי התחתון כלי-טבול-יום הוא, שאינו מטמא אחרים; שאם האוכל החוזר הוא זה שמתמא את העליון, טהור, ואם אין הטיפה החוזרת מטמאה אלא שהכל נידון כדבר אחד, הרי הכל טמא כטבול-יום.

ומלשון התוספות משמע כפי הצד השני. וכן יש להוכיח מספק הגמרא, שמא ת"ק מטמא מפני ה'רירי', ואף על פי כן מטמא במקפה, שאף שסולדת לאחוריה, אין סלידתה חשובה כדי לטמא. ולפי הצד הראשון, מה מקום יש לחלק במידת ה'רירי', אפילו אם אינו סולד אלא מעט, הרי הוא מטמא את העליון? אלא משמע שהשאלה מהי מידת הסלידה המחשיבה את הדבר לדבוק ומאוהה. וכן יש להוכיח מכך שהסתפקו באוכלין, והרי אוכל אינו מטמא אחרים אלא בכביצה, ולא מסתבר שסולד כביצה. אמנם, מלשון הרא"ש והרמב"ם בפירושו, וכן מדברי התו"ט, משמע כצד הראשון. (חזון איש – מכשירין ו, יא. ולא פירש לפי הצד השני, מה הטעם באמת שלדעת חכמים הטיפה החוזרת במקפה אינה מטמאה, ולא מסתבר שחולקים במציאות עם ב"ש. ואפשר שלפי צד זה שהסלידה אינה אלא סימן לדיבוק, לעולם אין הסלידה באה מהכלי התחתון ממש אלא מהעמוד, ואף שמקצתו נוגע בכלי התחתון, אינו חלק ממנו. ועדין צ"ב).

(נ:) 'הכא במאי עסקינן כגון דבהדי דמרתח ליה סליק עמודא דנורא לפומיה דמנא וקרש, דאיתי כולא גבי הדדי' – דחיית הגמרא שמדובר באופן שלא היה כאן 'ניצוק' אלא ה'כזית' כולו היה במקום אחד כל הזמן. (ובראשונים הסברים שונים בפירוש המדויק של המקרה).
הרמב"ם, אם כי פסק 'אין ניצוק באוכלין' (טומאת אוכלין ז, ד), לא הביא את האוקימתא שבגמרא אלא הביא (הל' טומאת מת ד, ו) את התוספתא כצורתה 'חלב המת שהוא שלם והתיכו – טמא'. ואכן כתב המאירי, שאין אנו צריכים לאוקימתא זו (וכנראה כוונתו שנאמר בגמרא לרווחא דמילתא, לדחות גם לפי דעתו של המקשה שהשווה בין המקרים), שיש לחלק בין ניצוק המחבר טמא עם טהור, לאופן שהכל טמא ואנו דנים שהניצוק יפריד בין הטמאים. ובחידושי רבי מאיר שמחה הביא סימוכין לחילוק זה.

(נא--נב.) 'נמלה שחסרה מהו...' – ספק הגמרא מתייחס לענין דין 'בריה' ללקות על אכילתה אף בפחות מזוית. (והרא"ש הוסיף שהספק גם לענין טומאה). ו'בעיא דלא איפשטא' היא, ולכן נפסק שאין לוקין עליה מפני הספק (רמב"ם הל' מאכלות אסורות יב, כא).
אמנם דין 'בריה' נוגע גם לביטול איסורים, שבריה של דבר איסור שהתערבה בהתר – אינה בטלה. וכתבו ראשונים (ר"ן חולין לו; תורת הבית הארוך ד, א יד. בשם הרמב"ן) שלענין זה, כל שנחתכה ונחסרה, אפילו אבר שאין הנשמה תלויה בו, אין שם 'בריה' עליה. ובטלה כשאר דברים. כיון שדין זה שבריה אינה בטלה – מדרבנן הוא, והרי הדבר נשאר ספק בגמרא – ספק דרבנן לקולא. (וכן נפסק ביר"ד ק, א)
ויש מי שמשמע מדבריו, שלענין ביטול אין כלל ספק שבטל, שלא החמירו לומר שאינו בטל אלא בשלם ממש. כל הספק היה רק לענין מלקות שהן מן התורה (שו"ת רשב"ש תריג).

(נב) 'שדרה וגולגולת' – מן הסוגיא נראה שהספק 'שדרה וגולגולת' או 'שדרה או גולגולת' עומד בעינו ולא נפשט. אולם הרמב"ם פסק (הל' טומאת מת ב, ה; נזירות ז, ב) ששדרה לבדה או גולגולת לבדה מטמאות באהל והנזיר מגלח עליהן. יש מי שהסביר (ר"י קורקוס, מובא בכס"מ הל' טו"מ שם) שהרמב"ם למד מדברי שמאי ששדרה לבדה מטמאת, ואף שבגמרא דחו שאולי חכמים חולקים, לא נעזב את השנוי במפורש, כיון שלא מצאנו שנחלקו בהדיא.
ויש מן האחרונים שכתבו שהרמב"ם הסתמך על מקורות אחרים, על הירושלמי או על התוספתא. – ע' שו"ת דובב מישרים ח"א כד; אגרות משה יו"ד ח"ב קנ.

'ככתבם וכלשונם'

(נב:) 'ועל העשיר שקרא בן גדולים, בחור חשוב – ממזר בן ממזרים – דינא דגמרא ידוע (קידושין כה).: הקורא לחברו ממזר סופג את הארבעים. והכל לפי מה שהוא אדם, אם רגיל בכך ראוי לקונסו ביותר. אף לפי כבוד הגדולים שבקש לפגום בקבר, שפגע ונגע ביקר חקר כבודם. והמחרף יחוש לעצמו ויסגף עצמו בתעניות ובמלקיות, גם ממון יתן ויתכפר לו. אולי יש תקוה.
כי מאד יש עון גדול ועונש לשלוח יד בקדושים אשר בארץ. כדאשכחן פרק חומר בקודש (חגיגה כב): גבי רבי יהושע שלא אמר אלא בושני מדבריכם בית שמאי, ורבי שמעון (נזיר נב:) שלא אמר אלא 'כל ימיו (לפנינו בגמרא: 'עד ימיו') של רבי עקיבא היה מטמא, אם משמת חזר בו איני יודע', אמרו, כל ימיהם הושחרו שיניהם מפני תעניותיהם. כל שכן זה האיש. ואי לדידי ציית, יקבל תשובה בתעניות ובמלקיות וממון, ויטב לו. (שו"ת רשב"א ח"א תתנה. ונכפל בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד' פראג, קלב)

* * *

'פעם אחת נשתמדה בתולה במדינת אושטרייך ומתה בתוך רשעתה, וקברוה בחצר תרפותם. וככלות הרבה שנים באו לזרוק עצמות על תילם כמנהגם וכחוקותם, ועדיין לא נתעכל הבשר. ובאו אל החסיד הפרוש מה"ר שלום מנוישטט, ותמהו מה הענין, ודחה אותם. אך לתלמידיו אמר שעדיין נידונית ולא כופר לה עוונה כל זמן שלא נתעכל הבשר. וכן משמע בסנהדרין (מו.)... ואין לתמוה על הצדיקים שגופם שלימים בקבר אפילו לאחר מיתתם, דאדרבה, זה טיבותן וצדקתן שהצדיקים מתים בנשיקה וגופיהם קיימים עד שעה אחת קודם תחיית המתים. שמעתי ממ"ו מחו' מהרר"י סג"ל מנוחתו כבוד'. (מתוך 'קטעים חדשים מתורת המהרי"ל', יצא מכת"י בקובץ 'מוריה', אייר תשנ"ג. וע"ע: שבת קנב: ירושלמי מו"ק א,ה).

* * *

וישוב העפר על הארץ כשהיה – 'רבי שמעון אומר: כל הגופות נוגעין בעפר הארץ עד שאינו משתייר מן הגוף אלא כמלא תרווד רקב והוא מתערב בעפר הארץ כשאור שהוא מתערב בעיסה. ולעתיד לבוא כשיקרא הקב"ה לארץ שתתן פקדון כל הגופות, ההוא שמתערב בעפר הארץ כשאור שהוא מתערב בעיסה, מיפה ומרבה ומעלה את כל הגוף בלא מום, כשאור שהוא מיפה ומרבה את העיסה. מיד הארץ רעשה וההרים מזדעזעים והקברות נפתחים'... (פרקי דרבי אליעזר, לד)
